

YOSH DAVRLARDA O'SMIRLIK DAVRINING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Bozorova Ro'zigul

TerDU Ijtimoiy fanlar fakulteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi 2 - bosqich talabasi

+998-99-704-96-15

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10115221>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'smirlik davrining qay holda kechishi, bu davrda ro'y beradigan jarayonlar haqida so'z boradi. Xuddi shuningdek, maqolada bu davr boshqa davrlardan nimasi bilan ajralib turadi hamda nechi yoshni o'z ichiga olishi ham o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Psixologik, ijtimoiy, ontogenez, evolutsiya, o'smirlik, yoshlik, fiziologik, tendensiya, tadqiqot.

PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF ADOLESCENCE IN YOUNG TIMES

Abstract. This article talks about how the period of adolescence passes, the processes that take place during this period. The article also examines how this period differs from other periods and what ages it includes.

Key words: Psychological, social, ontogenesis, evolution, adolescence, youth, physiological, tendency, research.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация. В данной статье рассказывается о том, как проходит период подросткового возраста, о процессах, происходящих в этот период. Также в статье рассматривается, чем этот период отличается от других периодов и какие эпохи он включает.

Ключевые слова: Психологическое, социальное, онтогенез, эволюция, подростковый возраст, юношество, физиологическое, тенденция, исследование.

Inson hayotida yosh psixologiyasi eng muhim hisoblanib, uning namoyon bo'lishi va rivojlanishining turli yoshlarda qanday kechishi, qonuniyatlari, xususiyatlari, strukturalarining o'rganilishi ham eng zarur hisoblanadi. Bu yosh bosqichlarida har bir davr bir-biridan farq qiladiki, ko'plab olimlar yosh davrlarini o'z qarashlari, nazariyalari va olib borgan tadqiqotlariga tayanib turlicha davrga ajratganlar. Ammo, umumiy yaxlit ko'rinishini quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Chaqaloqlik davri
2. Ilk bolalik davri
3. Maktabgacha ta'lim davri
4. Kichik maktab davri
5. O'smirlik davri
6. O'spirinlik davri
7. Ilk yoshlik davri
8. Yoshlik davri
9. Yetuklik davri,
10. Keksalik davri.

Albatta, bu davrlar o'ziga xos alohida sifati va xususiyatlariga ega hisoblanadi. Shuni alohida aytib o'tish kerakki, bu davrlar nafaqat xronologik yosh jihatdan, balki ko'ngil kechinmalari, ruhiyatida kechadigan hodisalar, ro'y beradigan o'zgarishlarga ko'ra ham farqlanadi. Ana shu davrlardan biri bo'lgan o'smirlik davri haqida to'xtalib o'tamiz. Davrlar ichida o'smirlik davri alohida ajralib turadi, ya'ni bu davr o'zgarish davri ham hisoblanadi. Negaki, bu davr bolalikdan yetuklikka qadam qo'yish ham hisoblanadi. Xuddi shu paytda keskin holatlar ro'y beradi, ham organizmdagi ma'lum o'zgarishlar tufayli bolalardagi xulq-atvorning ham o'zgarishi kuzatiladi. Shuningdek, ularda salbiy yoki ijobiy xususiyatlar orta boradi. Bu davr, asosan, kichik maktab yoshi tugab 5-sinf va 8-sinflar oralig'ida shakllanadi. Ya'ni 11-12yoshdan 14 15 yoshgacha bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Bu ko'rsatkich deyarli barcha bolalarda uchraydi. Ammo, ma'lum bir bolalarda kech kuzatilishi ham mumkin. Shunda ham farq ko'p emas, balki 1 - 2 yilni tashkil qilishi mumkin. Bu davrga ko'plab ta'riflar ham berib o'tilgan. O'smirlik davriga ma'nodosh shaklda "o'tish davri", "og'ir davr", "qiyin davr", "inqiroz davri" kabi nomlar bilan ham ataladi. Xo'sh, biz yuqorida aytib o'tganimizdek qiyin, keskin, murakkab holatlar qaysilar degan savol tug'ilishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida ko'plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillarga bog'liq bo'lgan holatda namoyon bo'lishi mumkin.

Xuddi shuningdek, o'smirlik davrida ham psixologik ham fiziologik jihatdan o'zgarishlar ro'y bera boshlaydi. Psixologik o'zgarishlar - bu bolaning ruhiyatidagi o'zgarishlar hisoblanib, endi bolaning qiziqishlari, qarashlari, tajribalari, fikrlari kabi xususiyatlari ham o'zgarib boradi. Zero, endi o'zidagi ba'zi mulohazalar bilan boshqa, o'zidan katta yoshli insonlar bilan ham bimalol tahminlar orqali muloqotga kirisha boshlaydi. Ayni paytda, muloqot unda dastlabki tajribalarni vujudga keltiradi. Fiziologik o'zgarishlarda esa, psixologik o'zgarish ortgani sari uning ham ortishi kuzatilib boradi. Fiziologik o'zgarish organizmlarning o'zgarishi bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Bu o'zgarishlar bolada endokrin sistemasining o'zgarishi bilan kechadi. Aniqroq aytmoqchi bo'lsak, gipofiz bezining faolligi ortadi. O'smirlik davrida bolaning ovozlarida ham o'zgarishlar bo'lib, bu belgilar ham o'smirlik davrida kuzatiladigan ko'p holatlardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga jinsiy o'zgarishlar ham yuz bera boshlaydi. Qiz bolalar 9 - 10 yoshida, og'il bolalar esa, 11 - 12 yoshda balog'at yoshining dastlabki bosqichida bo'lishlari mumkin. Jinsiy balog'atga yetish va jismoniy rivojlanishdagi o'sish bu davrda o'zgacha psixologik tuzilmalarning paydo bo'lishida muhim hisoblanadi. O'smirlik davrining alohida xususiyatlaridan biri bu avtonomiyalarning ham rivojlanishidir.

Avtonomiya - bu bolaning tafakkurida kechadigan holatlar bilan bog'liq bo'lgan jarayonlar hisoblanadi. Avtonomiyalarning ham bir necha turi uchraydi: Emotsional avtonomiya, huquqiy avtonomiya, hududiy avtonomiya kabilar. Ular bir-biridan tubdan farq qiladi. Bilamizki, o'smirlikdan oldingi davrlarda bolalar ota-ona va yaqinlarining ko'magiga muhtoj bo'ladi va hattoki o'sha insonlar ta'sirida faoliyat olib boradi. Biroq, o'smirlik davrida bu mutlaqo o'zgara boshlaydi. Ular endi o'zlarining xatti-harakatlarini o'zlari idora qila boshlaydi hamda bu paytga kelib ular mustaqillikka erishadi. Bolaning boshqalar tomonidan qondirilayotgan ehtiyojining ayrimlari o'zi tomonidan qondirila boshlaydi. Biroq, bu davrda hali ham ota-ona qondirishi mumkin bo'lgan ehtiyojlar mavjud bo'ladi. Masalan, kiyim-kechakka, ovqatga, suhbatdoshga bo'lgan ehtiyojlar kabilar. Kiyim-kechakka bo'lgan ehtiyojini qondirishda bola kiyimini o'zi

tanlashi mumkin. Vaholanki, mustaqil ravishda o'z moddiyatidan kelib chiqib xarid qila olmaydi. Suhbatdoshga va ovqatda bo'lgan ehtiyojlari ham ma'lum jihatlarida shunga o'xshash hisoblanadi.

Bu davrda bolalikdagi "men"i o'rniga boshqa bir "men" shakllanib boradi. Lekin, shuni ham unutmaslik kerakki, undagi "men"ning shakllanishida uch yoshgacha bo'lgan bolalik davri eng muhim hisoblanadi. O'smirlik davridagi "men" rivojlanar ekan, "men" tushunchasi, asosan, barcha narsalarni ochiq bayon etishida, yoqtirmagan narsalarni bajarishga qarshi turishida, ayrim tanbehnlarni xohlamasligi hamda o'z xohish-irodasini boshqalarga o'tkazishda ham namoyon bo'la boshlaydi.

Bu davrga mos ravishda, fikrlarimizning yuqorisida, "qiyin davr", "og'ir davr", "o'zgarish davri" deb ham ma'nodoshlari keltirib o'tgan edik. Bu qaysidir ma'noda haqiqatga yaqin hisoblanadi. Negaki, aynan shu davrda bola o'z "men"ni shakllantira boshlar ekan, endi boshqalar ta'siriga oson beriluvchan, turli oqimlarga anglamagan holda qo'shib qolishi yoki bo'lmasa, jiddiy jinoyatlarni sodir etishi mumkin. Bunda bola nafaqat atrofdagilarning ta'sirini, ayni paytda, qilayotgan xato yoki kamchiliklarini o'zi to'g'ri deb hisoblaydi. Ko'pincha bunday holatlarga tushgan bolalarni yo'lidan qaytarish qiyin hamda murakkab hisoblanadi. Shuning uchun ham bolalarda bunday hollarning oldini olish uchun ota-ona tegishli o'quv muassasalari bilan hamkorlikda ish olib borishlari, shuningdek, mahalla bilan ham birga shug'ullanib ish yuritishi orqali bolaning har qanday bajarib borayotgan faoliyatlaridan ogoh bo'lishlari juda muhim hisoblanadi.

Agar yuqoridagi jamoalar birdamlikda ish olib borsalar ish yanada samarali va kutilgan natijani beradi hamda har qanday ko'ngilsizliklarning oldi ham olinadi. O'smirlik davridagi muhim sifatlardan yana biri tez ta'sirlanish hisoblanadiki, bunda jizzakilik, qo'rslik, sal narsaga xafa bo'lish kabi odatlar kuzatila boshlaydi hamda o'smirlikdagi holat hissiyotlarining turg'un emasligidan iborat bo'lgan jarayondir. Bu davrdagi ushbu holatlar boladagi ham fiziologik ham psixologik o'zgarishlardan darak beradi. Aynan, bu holat o'smir harakterining ko'rinishi emas, balki o'zgarishlarning namoyon bo'lishi hisoblanadi.

Bunda ota-ona farzandiga bo'lgan munosabatini shu holatlarni hisobga olgan holda amalga oshirish kerakligi muhim sanaladi. Barcha davrlarning ham boshqa davrlardan farq qiladigan tomonlari va voqeliklar tizimi mavjud bo'ladi. Biroq davrlarning bosqichlari biri ikkinchisiga hamohang tarzda kechadi, ya'ni bir bosqichni bosib o'tmay turib, ikkinchi bosqichga o'tib bo'lmaydi. Ammo, aynan o'smirlik davri bir holatning umuman boshqa holatga o'tib qolishi bilan xarakterlanadi va ayni paytda o'z qiyinchiliklarida namoyon bo'ladi.

Bunday paytda bolada jiddiy qiyinchiliklar ham yuzaga kelishi mumkin. Yosh davrlarni olimlar turli nazariyalar orqali o'z qarashlaridan kelib chiqqan holda davrlashtirganlar. Masalan: Leontov o'z tajribalarida faoliyat orqali ontogenez nazariyasini yaratgan bo'lsa, Yelkonin esa, yetakchi faoliyat bilan bu bosqichlarni davrlashtirgan. Assiv ham ontogenez bosqichiga alohida to'xtalib o'tadi hamda har bir bosqichda motivatsiyaning o'rnini ham ta'kidlaydiki, uning fikricha bu bosqichlar biri ikkinchisiga o'tgani sayin undagi motivatsion sohaning ham o'zgarishi ro'y beradi. Ammo, bu nazariyalarning umumiy ko'rinishi, aynan, bir-biriga yaqin mulohazalarda ekanligidir.

Zero, olimlar o'smirlik davri bosqichi haqida fikr yuritir ekan, o'z navbatida bu davrning boshqalaridan farq qilishini ko'rsatib o'tishadi hamda bu davrda inson yana bir marta qayta

tugʻilishini alohida taʼkidlaydilar. Demak, aynan mana shu davrda bola oʻz dunyoqarashidan kelib chiqqan holda mulohaza yuritadi, oʻz xohish-istaklaridan uzoqlashmagan holda olamga teran nigohlar bilan boqa boshlaydi. Shu ondan boshlab ularda oʻz tajriba hamda bilimlari ham orta boradi, bu esa ularning aynan keyingi bosqichlarga oʻtishi uchun zamin yaratadi. Shundagina oʻz malakalarini oshirib oldingidanda kengroq fikrlay boshlaydi. Insonlardagi bunday davrlar har bir boʻlayotgan voqea va hodisalarning asosini belgilab beradi. Har bir bosqichdagi shaxslar oʻz bosqichlariga mos ravishda fikrlarni namoyon etib boradi.

Xulosa oʻrnida shuni aytish kerakki, ota-ona bunday davrlar bosqichlaridan xabardor boʻlishi maqsadga muvofiq sanaladi. Baʼzi ota-onalar esa, oʻsmirlardagi bunday oʻzgarishlarni tushunmagan holda ularni ayblaydilar va buning oqibatlarini salbiy holatlarga olib keladi. Demak, ota-onalarimiz hayot haqida koʻplab nazariyalardan, maʼlumotlardan xabardor boʻlishi talab etiladi. Ota - onaning oqilona mulohaza yuritishi orqali kelgusidagi salbiy holatlar oldi olinadi hamda bolalarni ijobiy tomonga yoʻnaltiradi.

REFERENCES

1. The Role of Parental Psychology in the Formation of a Particular Religious Beliefs in a child. Sh. Xudoyqulova, M. Saydaliyeva – Eurasian Scientific Herald, 2023
2. X. G. Sharafiddinova – Umumiy psixologiya, Toshkent 2022
3. Fazliddin Ikroruddin – Nikoh va oila risolasi, Toshkent 2004
4. Abdurauf Fitrat – Oila, Toshkent 2000
5. E. E. Gʻoziyev – Umumiy psixologiya, Toshkent 2002
6. XUDOYQULOVA, S., & SAYDALIYEVA, M. (2023). The Role of Parental Psychology in the Formation of a Particular Religious Beliefs in A Child. Eurasian Scientific Herald, 21, 54-58.
7. Saydaliyeva, M. (2023). PSYCHODIAGNOSTICS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN AGGRESSIVENESS AND RELIGION IN ADOLESCENTS (IN MUSLIM AND CHRISTIAN TEENAGERS). Modern Science and Research, 2(7), 802-808.
8. XUDOYQULOVA, S., & SAYDALIYEVA, M. (2023). RELIGIOUS BELIEFS AS A FACTOR OF PERSONAL PSYCHOLOGICAL AND PHYSIOLOGICAL HEALTH. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(10), 45-47.
9. Nurqulova, G., & Saydaliyeva, M. (2023). PSYCHOLOGICAL METHODS OF EDUCATION AND DEVELOPMENT ACCORDING TO THE CHILD'S TEMPERAMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(10), 92-95.
10. Muhiddinova, D., & Saydaliyeva, M. (2023). MANIFESTATION OF DESTRUCTIVE RELIGIOUS BEHAVIOR IN PERSONAL CHARACTERISTICS. Modern Science and Research, 2(6), 934-938.